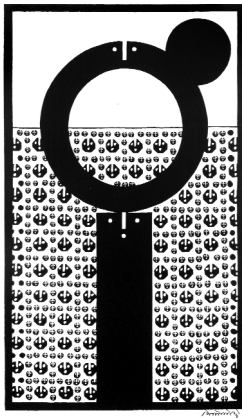

TISCHLER JÁNOS

LENGYELORSZÁG – 1989

Az ellenzék ötletes falragaszokkal jelent meg, elsöprő sikert aratott az a plakát, amely Gary Coopert ábrázolta a nevezetes Délidő című westernből. A magányos seriff Szolidaritás-jelvényt viselt.

■ „Lengyelország – 10 év, Magyarország – 10 hónap, NDK – 10 hét, Csehszlovákia – 10 nap” – foglalta össze tömören a közép-európai rendszerváltások időtartamát egy prágai tüntetés egyik transzparensze 1989 novemberében. Az átalakulási folyamatok nemcsak hosszúságukban különböztek, a hasonlóságok mellett számos eltérést is magukban hordoztak. Közös vonás azonban, hogy nem omlottak volna össze a kommunista rendszerek az 1980-as évek végén, ha nem kerül hatalomra hazájában Mihail Gorbacsov, és ha nagyjából erre az időre nem következett volna be a Szovjetunió totális gazdasági – és katonai – csődje, ami javarészt Ronald Reagan amerikai elnök politikájának érdeme.

I

■ Wojciech Jaruzelski tábornok és csapata a hadiállapot 1981. decemberi bevezetésével csupán hatalmát prolongálta, és ezzel együtt elnapolta a rendszer válságát. A Szolidaritás betiltásával azonban nem oldotta meg – nem is oldhatta meg – azokat, a rendszer lényegéből fakadó problémákat, amelyek 1980-ban az egy év alatt közel tízmillióra gyarapodó független szakszervezetet életre hívták. Annnyit azonban mindenképp elértek, hogy félreérthetetlen jelzést küldtek azon keve-

seknek, akik az 1956-os, 1968-as, 1970-es és 1976-os társadalmi tiltakozások és azok elfojtása után még mindig hitték, hogy a kommunista berendezkedés megreformálható.

A hadiállapotot végül 19 hónap múltán, a július 22-i kommunista ünnepre időzítve, 1983 nyarán feloldották, az internáltakat és bebörtönzötteket többségükben hazaengedték – utolsó csoportjuk az 1986-os amnesztiával szabadult. Ezzel egyidejűleg az állambiztonsági szervek létszáma meghaladta a sztálini időszak csúcsát: 40 ezer funkcionárius szolgált a „cég” kötelékében, akik gyakran nem riadtak vissza a verésektől, kínzásoktól, sőt még a gyilkosságoktól sem, Jerzy Popiełuszko atyán kívül ennek számos áldozata volt.

A sokszor erőtlen és bátortalan korrekciós kísérletek a gazdaság állapotán vajmi keveset változtattak, a hadiállapotot közvetlenül követő rövid fellendülés elmúltával megint ugyanazok a negatív jelenségek mutatkoztak, és a jegyrendszer változatlanul érvényben maradt. A politikai helyzet az 1970 utánihoz hasonlított, annyi különbséggel, hogy a rezsím csupán személycserékkel és ígéretekkel most már időlegesen sem volt képes maga mellé tömegeket állítani. A Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetésének az emberek nem hitték el, hogy a párt hathatósan támogatja a demokratizálást célzó reformokat. A bizalmatlansághoz hozzájárult az is, hogy a „belső egyensúly” érdekében a régi, jól bevált taktikát alkalmazva a központi pártszervekben időről időre „takarítást végeztek a széleken”, vagyis folyamatosan fegyelmezték a „betont”, illetve a „reformerek” maradványait.

Az LEMP – miközben legfőbb ellenségének tekintette – a katolikus egyházat is megpróbálta felhasználni, hogy előnyösebb képet alakítson ki magáról. Ez hamvába holt ötletnek bizonyult, különösen II. János Pál pápa lengyelországi látogatásai tükrében (1983, 1987), aki arra buzdította honfitársait, hogy „ne csüggedjenek”, s azt kívánta nekik, hogy „a jó hatalmasabbnak bizonyuljon és győzedelmeskedjék a rossz felett lengyel földön”. – „Szüntelenül ezért imádkozom” – tette hozzá. Mégsem teheték meg, hogy megtagadják a „legnagyobb lengyeltől” a hazalátogatási lehetőséget.

A tömegtámogatás hiánya azzal együtt is igaz, hogy a szokásos, egy népfrentlistás koreográfia szerint 1985-ben megtartott „választásokon” a földalatti Szolidaritás bojkottfelhívása ellenére a hivatalos adatok szerint a lakosság 78,8 százaléka vett részt. Sőt az sem változtatott ezen, hogy kifejezett emelkedést mutatott azon lengyelek száma, akik úgy vélték, az 1981-es hadiállapot végső soron a „kisebbik rossz” megoldást jelentette. Ugyanis ezt egy szovjet fegyveres beavatkozás eshetőségével vetették össze, de ettől a vezetés még nem lett népszerűbb. Jaruzelski tábornok szintén kezdte belátni az alapvető változások szükségességét. A hadiállapot bevezetése, valamint eltörlése óta eltelt esztendőik megmutatták, hogy semmilyen reformot nem lehet végrehajtani a társadalom aktív támogatása nélkül. Az emberek passzívák voltak és bizalmatlanok, nem óhajtottak kapcsolatba kerülni a hatalommal. Ráadásul Mihail Gorbacsov 1985-ös megválasztása és az ezzel párhuzamosan meginduló pe-

resztrojka tükrében a „kisebbik rosszra” való állandó utalás lassan, de biztosan devalválódott.

A Szolidaritás-ellenzék egységes elutasító magatartása – ekkor még amúgy sem kívántak velük szóba állni – arra készítette a vezetést, hogy kerülő utakat igyekezzen találni a társadalomhoz. Ezért úgy döntöttek, népszavazást rendeznek, hogy így ismertessék el programjukat. Ez azért is előnyös húzásnak ígérkezett, mert siker esetén nem lettek volna egy konkrét politikai erő vagy társadalmi csoport lekötelezettjei. Kiírták hát a népszavazást 1987 novemberére. A feltett kérdéseket nagy általánosságban fogalmazták meg („a gazdaság állapotának javítása”, „a politikai élet mélyreható demokratizálása”), tulajdonképpen nem tettek mást, mint az addig is unalomig ismételt varázsszavakat (reform, demokratizálás) bocsátották a köznép elé, konkrét gyakorlati lépések felvázolása nélkül. Az annyira óhajtott társadalmi támogatást elsőpró arányban akarták megszerezni, emiatt – a két évvel korábbi „választások” eredményén felbuzdulva – igen magas követelményeket támasztottak önmagukkal szemben: a népszavazás akkor eredményes, ha igennel szavaz a jogosultak 50 százaléka plusz 1 fő, noha ilyen esetben rendszerint a leadott szavazatok 50 százaléka plusz 1 fő is elegendő szokott lenni. Ez igencsak megkönnyítette az ellenzék feladatát, amely bojkottra vagy „kétszer nemre” szólította fel az embereket. A hivatalos adatok szerint a részvétel 63,3 százalékos volt, az első kérdésre a szavazók 66, a másodikra 69 százaléka felelt igennel. Ez azt jelentette, hogy kis híján – mindössze 5 százalékon múlt –, de egyik „igen” válasz sem érte el a kijelölt alsó határt. Ezután Jaruzelskinek és társainak tudatosítaniuk kellett magukban, hogy ha nem akarnak megint a fegyverekhez nyúlni a rendszer fenntartása érdekében, akkor csak egyetlen esélyük maradt: irányító szerepük és a rezsím alapelveinek érintetlenül hagyásával valamiképp megosztani a hatalom néhány szegmensét – s ezzel együtt a politikai felelősséget – a saját maguk által 1981 végén betiltott és meghurcolt ellenzékkel, hogy megszerezzék az áhított támogatást a reformprogram számára. Ez ellen Gorbacsov sem emelt különösebb kifogást 1988. júliusi varsói látogatásán.

1988 augusztusában ismételten sztrájkok törtek ki – előbb Sziléziában, majd a Tengeremelléken. Ezeket részben a Szolidaritás ellensúlyaként és tagjainak átcsábítására 1984-ben létrehozott állami „érdekvédelmi” szerv, az Országos Szakszervezeti Egyetértés inspirálta. Ennek vezetője, Alfred Miodowicz úgy gondolta, hogy a gyakorlatban is megmutatja a társadalmi problémák iránti érzékenységét. Ráadásul a hatmillió tagot számláló s ilyen értelemben valóban a Szolidaritás konkurenciáját jelentő szakszervezeti szövetség jelentős része elégedetlen volt a dolgok állásával és főként saját vezetésének semmittevésével. Az Országos Szakszervezeti Egyetértés az 1985 novembere óta hivatalban lévő, Zbigniew Messner vezette kormány megbuktatására játszott, amit végül sikerült is elérnie: 1988. szeptember 19-én a kormány lemondott, nyolc nappal később új kabinet alakult Mieczysław Rakowski vezetésével. Rakowski az 1957-ben a Władysław Gomułka-féle normalizáció propagálására létrehozott, de az 1960-as évektől kezdve szabadabb hangvételű írásaival ma-

gas olvasottságot elért *Polityka* című hetilap főszerkesztője volt (1958–82), az LEMP-ben a „kitartó revizionisták” egyikének számított. A Rakowski-kormány nem akart gesztusokat tenni az ellenzéknek, meghagyta szóvivőnek a közutálattal övezett Jerzy Urbant, és első döntései egyikeként elrendelte a Gdański Hajógyár bezárását. A gazdasági indoklások jóformán senkit sem érdekeltek, a határozatot a Szolidaritás bölcsőjével szembeni bosszúként értékelték.

Mindeközben már augusztus 20-tól kezdődően a lengyel Püspöki Kar és Lech Wałęsa, a Szolidaritás elnökének felhatalmazásával a köztisztelenben álló Andrzej Stelmachowski professzor (többek között a varsói Katolikus Értelmiségi Klub elnöke) előzetes megbeszéléseket folytatott Józef Czyrellal, az LEMP Központi Bizottságának titkárával. Augusztus 26-án minderről tájékoztatták a KB éppen zajló ülésének résztvevőit. Ezt viharos vita követte, de az egybegyűltek végül is beleegyeztek az ellenzékkel való párbeszéd megkezdésébe. Másnap Jaruzelski jobbkeze, Czesław Kiszczak belügyminiszter, egyben a Politikai Bizottság tagja nyilvánosan is kifejezte készségét a párbeszédre a „különbéféle társadalmi és munkáscsoportok képviselőivel”. A feltétel a Lengyel Népköztársaság alkotmányos rendjének elfogadása volt, ami nem látszott teljesíthetetlennek, mégis lehetőséget adott a hatalom számára, hogy válogathasson a tárgyalófelek közül. Néhány próbálkozás után azonban nemsokára be kellett látniuk, hogy az ellenzék a kisebb-nagyobb szakadások ellenére viszonylag egységesen felsorakozott Wałęsa mögött. Pedig ezen az oldalon sem volt könnyű meghozni a döntést. A Szolidaritás vezérkara bizalmatlan volt Jaruzelskivel és társaival szemben, hiszen 1980–81-ben is zajlottak tárgyalások, aztán a rezsim mégis erőszakhoz folyamodott, föld alá kényszerítette a szakszervezetet, üldözte, internálta és bebörtönözte számos vezető tagját. Másrészt viszont erre az időszakra a Szolidaritás lendületét veszítette, részben felőrlődött a hosszú évek óta tartó illegalitásában, társadalmi támogatottsága is megcsappant. Érzékelték azt is, hogy az emberek döntő többsége nyugalmat akar, elege van a konfrontációból, az állandó feszültségből, a sorban állásból, az üres boltokból.

Augusztus 31-én Kiszczak tábornok Varsóban találkozott Wałęsával, Stanisław Ciosek, a PB póttagja valamint Jerzy Dąbrowski püspök jelenlétében. Az eseményről kiadott hírügynökségi közlemény arról számolt be, hogy a „felek megvitatták a kerekasztal-tárgyalások megszervezésének előzetes alapelveit és a lefolytatás módját”. Szeptember 16-án Kiszczak másodszor is tárgyalt Wałęsával, ezúttal a Varsó melletti Magdalenkában, a belügyminisztérium exkluzív villájában. Mindkettejüket tanácsadók is elkísérték, és jelen voltak a Püspöki Kar képviselői is. Megállapodtak, hogy október második felében megkezdődnek a tárgyalások. Erre azonban akkor mégsem került sor – a külön az erre az alkalomra elkészített kerekasztalt szétbontották –, mégpedig több ok miatt. Először is időközben kormányváltás történt, de nem ez volt a leglényegesebb, noha Rakowski miniszterelnök kijelentése, miszerint a lengyeleket „nem érdekli a kerekasztal, csak az, amit a sajátjukon találnak”, nem volt éppen biztató megfogalmazás. A fő indok abban rejlett, hogy hiányzott az LEMP

vezető szerveinek álláspontja a Szolidaritás legalizálása ügyében, amit az ellenzék alapfeltételként szabott. Illetve álláspont létezett, csak az éppen elutasító volt, és minden azon múlt, vajon Jaruzelskinek sikerül-e ezt megváltoztatnia. A pártapparátus jó része ugyanis 1981. december 13. után ahol csak tudott, törlesztett a Szolidaritásnak a tőle elszenvedett „sérelmekért”, és esze ágában sem volt még egyszer szerephez juttatni őket.

A helyzetet a holtpontról a vezetés részéről rosszul kiszámított manőver mozdította ki. Alfred Miodowicz, aki akkoriban már a PB tagja volt, nagyban hiteltelenné téve ezzel az Országos Szakszervezeti Egyetértés hatalomtól való állítólagos függetlenségét és a munkás-érdekvédelem mindenek fölé helyezését, nyilvános televíziós vitára hívta ki legfőbb ellenségét, Lech Wałęsát. A Politikai Bizottság némi ingadozás után belement ebbe, arra számítottak, hogy a jó szónok hírében álló Miodowicz könnyen elboldogul Wałęsával. A vitára november 30-án került sor, és ezen a Szolidaritás első embere teljes vereséget mért ellenfelére. Neki ugyanis Miodowiczcsal ellentétben nem kellett taktikáznia, egyszerű igazságokat közölt, amire partnere képtelen volt érdemi válaszokat adni. Wałęsa győzelme mellett a tény, hogy az addig a „volt Szolidaritás volt vezetőjének” aposztrofált Nobel-békedíjas politikus megjelenhetett a képernyőn, ismét a lengyelek millióiban erősítette meg, hogy nélküle és a Szolidaritás nélkül semmiféle kibontakozás nem képzelhető el. A vesztes vitát az LEMP-vezérkarnak keserű pirulaként le kellett nyelnie, bár Jaruzelski férfiasan beismerte: „Azt hittem, Miodowicz kikészíti őt.”

A Szolidaritáshoz való viszonyt a KB december 20–21-i ülésén vitatták meg ismét, ahol személyi változásokat is végrehajtottak: négy keményvonalas helyére „liberálisabb” nézeteket valló tagokat választottak, köztük a már említett Cioseket. Rakowski az ülés résztvevőinek feltett néhány kérdést, amelyet át kellett gondolniuk, és a plénum 1989. január 16–17-re tervezett második részén választ kellett adniuk. A kérdések lényegében a Szolidaritás legalizálására vonatkoztak. A januári tanácskozás nem szükködött drámai fordulatokban. A „beton” azonnal koncentrált támadást indított a pártvezetés ellen, amelyet kapitulálással és minden lehetséges bűn elkövetésével megvádolt. A tanácskozás szünetében Jaruzelski, Kiszczak, Florian Siwicki (Jaruzelski közeli munkatársa, nemzetvédelmi miniszter, a PB tagja) és Rakowski úgy döntöttek, bizalmatlansági indítványt kezdeményeznek önmagukkal szemben. Ez ügyes húzásnak bizonyult, mivel még az általuk képviselt politikai vonalat ellenző KB-tagok sem tudtak megfelelő saját jelöltet kiállítani. Végül *az LEMP KB álláspontja a politikai és a szakszervezeti pluralizmus kérdésében* címet viselő dokumentumot 143 igennel, 32 nem és 14 tartózkodás ellenében elfogadták. Így elhárult a legfőbb akadály a kerekasztal-tárgyalások megkezdése elől. Már csak egy volt hátra. A tárgyalásokat a hatalom részéről vezető Kiszczak tábornok közölte ugyanis, hogy nem egyeznek bele az ellenzék két meghatározó alakja, Jacek Kuroń és Adam Michnik részvételébe a kerekasztalnál, mert szélsőségeseknek tartják őket. Ezt Wałęsa nem fogadhatta el, már csak azért sem, mert a megállapodás értelmében, bár mindkét félnek meg kellett neveznie jelöltjeit, egyáltalán nem volt szük-

ség a másik oldal beleegyezésére a személyekre vonatkozóan. A hatalom ez ügyben végül is meghátrált.

A Szolidaritás-küldöttség összetételét az 1988. december 18-án életre hívott, Lech Wałęsa mellett működő Állampolgári Bizottság határozta meg. Ez a testület 135 tagot számlált, titkára pedig az 1976-ban létrejött Munkásvédő Bizottság egyik volt vezetője, Henryk Wujec lett.

II

■ A kerekasztal-tárgyalások 1989. február 6-án kezdődtek meg a varsói Helytartói Palotában, a Miniszterelnöki Hivatal épületében. Az erre a célra készült terjedelmes kerekasztalnál összesen 57 személy foglalt helyet a kormány, illetve a Szolidaritás képviselőiben. Kilenc ünnepélyes megnyitóbeszéd hangzott el, köztük a társelnök Wałęsáé, a másik társelnök Kiszczaké és Miodowiczé. A Püspöki Kar megfigyelőiként jelentek meg Bronisław Dembowski és Alojzy Orszulik atyák, de a katolikus egyház hivatalosan nem képviseltette magát, noha elévülhetetlen szerepet vállalt a tárgyalások tető alá hozásában és lefolytatásában. Az egyház a lengyelség megtartója volt, amikor a porosz és az orosz birodalom, valamint a Habsburgok felosztották egymás közt Lengyelországot (1795–1918), és a megtörhetetlen ellenállást testesítette meg a német megszállás (1939–1945), majd 1945 után a kommunista rezsim idején.

A plenáris üléseket a televízió folyamatosan közvetítette, maga az érdemi munka, a vita és az álláspontok kidolgozása három nagy csoportban zajlott (gazdaság- és társadalompolitika, szakszervezeti pluralizmus, illetve politikai reformok), ezek összesen kilenc alcsoportra (többek között a jogrend, a tömegtájékoztatási eszközök, a bányászat és a mezőgazdaság reformját tárgyalták), és három munkacsoportra oszlottak. A munkába bevont tanácsadók és szakértők létszáma több százra tehető. Ez a hatalmas gépezet két hónapon át dolgozott, ám látható eredmény nélkül, ami a közvéleményt nyugtalanítani kezdte. A viták természetesen voltak, hiszen a politikai rendszer átépítéséről volt szó, és senki sem tudta pontosan, hogyan is fog ez végződni. Néhány alkalommal válsághelyzet alakult ki, amelyet szűk körű találkozókon oldottak fel, minden esetben a Püspöki Kar képviselőinek jelenlétében, a már említett Magdalenkában. Ezt a BM-villát azóta is egyfajta mítosz lengi körül, visszatekintve nem nevezhető szerencsésnek a nyilvánosság ily módon való kizárása, különösen, hogy Kiszczak utasítására filmre vették ezeket az egyeztetéseket, ideértve a közös étkezéseket, pohárköszöntőket, koccintásokat és fésületlen megnyilvánulásokat. Wałęsa akkori szakszervezeten belüli és kívüli ellentáborra, 1990 után politikai riválissá vált számos egykori harcostársa a mai napig azt veti a korabeli főszereplők szemére, hogy az egész rendszerváltást egyszerűen lejátszották a kommunista hatalommal, az új pozíciókért cserébe átmentették az LEMP nómenklatúráját. Mindezt tetézi Wałęsa állítólagos együttműködése a kommunista állambiztonsággal az 1970-es évek első felében, amit az érintett határozottan cáfol, másrészt viszont iratok szólnak erről.

A kerekasztallal egyidejűleg sztrájkok zajlottak, valamint a hatalommal való párbeszédet elutasító radikális csoportok szerveztek tüntetéseket. Ezeket a rohamrendőrség durván szétverte, az erről készített tudósítások keveredtek a tárgyalásokról szóló beszámolókkal a tévében.

1989. április 5-én került sor a kerekasztal záró plenáris ülésére. Ez sem nélkülözte az elmaradhatatlannak tűnő drámai fordulatot, mivel Miodowicz, aki következetesen ellenezte a Szolidaritás legalizálását, az ünnepi felszólalók sorrendjének megváltoztatását követelte. Meg volt ugyanis győződve arról, hogy a már meghatározott sorrend csökkenti szervezete rangját. Azzal fenyegetőzött, hogy kivonul a tanácskozásról. A vita egészen odáig fajult, hogy a helyzet tisztázásáig még a televíziós közvetítést is félbeszakították. Végül teljesítették Miodowicz követelését, Kiszczak és Wałęsa után övé lett a mikrofon.

Az elért megállapodás értelmében a Szolidaritás ismét legálisan tevékenykedhetett, létrehozták a parlament másik házát, a Szenátust, valamint az Államtanács helyett széles jogosítványokkal felruházva életre hívták a Lengyel Népköztársaság elnöki intézményét (a tervek szerint Jaruzelskivel az élen), a zökkenő- és konfrontációmentes átmenet érdekében elfogadták a parlament két házára kiírandó kompromisszumos választásokat. Ez azt jelentette, hogy a Szenátusban az összes helyet szabad választások útján töltik be, míg a Szejmnek csak a 35 százalékát, a többi mandátum automatikusan az LEMP-t és csatlós pártjait, az Egyesült Néppártot és a Demokrata Pártot illeti. Az így megválasztandó parlament dolgozza majd ki az új demokratikus alkotmányt és a választójogi törvényt.

Április 7-én, a kerekasztal befejezése után két nappal a Szejm elfogadta a „Lengyel Népköztársaság Alkotmányának módosításáról” szóló határozatot, amely többek közt tartalmazta a (nép)köztársasági elnöki intézmény és Szenátus felállítását. Ez utóbbi azért is szimbolikus jelentőségű, mert a parlament felső házát mint a II. Lengyel Köztársasággal (1918–1939) való kontinuitás egyik alapvető intézményét a kommunisták által meghamisított 1946-os népszavazás nyomán törölték el. Az akkori, manipulált eredmények szerint a szavazók 67 százaléka mondott igent a Szenátus megszüntetésére, míg a valóságban mindössze egynegyede. 1989. április 13-án az Államtanács a választások időpontját június 4-re és 18-ra tűzte ki. Négy nappal később a varsói Vajdasági Bíróság újra bejegyezte a Szolidaritás szakszervezetet, majd ezt követően a Paraszt Szolidaritást is.

Május 8-án jelent meg a *Gazeta Wyborcza* (Választási Újság) első száma, a lap főszerkesztője Adam Michnik lett. Ebben az első számban az Állampolgári Bizottság összes parlamenti jelöltjének fényképét közölték, mindegyik mellett Lech Wałęsa szerepelt, innen az elnevezés: „Lech csapata”. A Lengyel Rádióban április 28-án, a tévében május 9-én jelentkezett először a Szolidaritás Stúdió. Június 2-án ismét legálisan napvilágot látott a *Tygodnik Solidarność* (Szolidaritás Hetilap), Tadeusz Mazowiecki újbóli főszerkesztésében. A választási kampány során egyik fél sem kímélte a másikat, mindeközben a radikális csoportok figyelemfelkeltőnek szánt akcióikkal élezték a társadalmi feszültséget. Az ellenzék ötletes falragaszokkal jelent meg, elsőprő sikert aratott az a plakát, amely Gary

Coopert ábrázolta a nevezetes *Délidő* című westernből. A magányos seriff Szolidaritás-jelvényt viselt.

Figyelembe véve a tét nagyságát, illetve hogy ezúttal valóban garantálták a választások tisztaságát, a részvétel meglepően alacsonynak bizonyult. A június 4-i első fordulóban a jogosultak 62,7 százaléka, míg a két héttel későbbi másodikban pedig mindössze 25,5 százaléka járult az urnák elé. (Éles kontraszként éppen a választások napján Pekingben a kommunista hatalom véres és kegyetlen akciót indított a Tienanmen téren szabadságot és demokráciát követelő egyetemisták ellen.) Akik elmentek, többségükben a Szolidaritásra voksoltak. A 100 szenátusi helyből már az első forduló nyomán 92-t a Szolidaritás jelöltjei tölthettek be, ehhez jött még a második fordulóban hét hely, az arány önmagáért beszélt (a be nem jutott Szolidaritás-jelölt volt az egyetlen, aki nem készített közös fotót Wałęsával). Még ennél is jobb volt az eredmény a Szejm esetében. Az elnyerhető 161 mandátumból a Szolidaritás már az első körben 160-at magáénak mondhatott, később azt az egyet is megszerezte.

A választások első fordulója mindenki számára teljes meglepetést okozott. Még a megmérettetés előtt néhány nappal is a választásokért felelős KB-titkár az egyik pártfórumon amiatt aggódott, hogyan fogadja majd a nyugati közvélemény, ha a Szolidaritásnak egyetlen mandátumot sem sikerül szereznie. Erre az optimisták megvigasztalták, hogy azért egy-két hely csak jut majd neki. Ugyanakkor a túloldalon azon töprengtek, hogyan viselkedjen majd a Szolidaritás húsz vagy valamivel több mandátuma birtokában. Mindez arról tanúskodik, hogy a főszereplők nem rendelkeztek kielégítő információkkal a társadalom hangulatáról. Ez az Állampolgári Bizottság esetében még érthető is, hiszen nem juthattak hozzá közvélemény-kutatási adatokhoz.

Június 23-án a Szolidaritás parlamenti képviselői és szenátorai létrehozták az 560 fős két házban összesen 260 tagot (99 + 161) számláló Állampolgári Frakciót, amelynek vezetőjévé Bronisław Geremek professzort választották. Június végén Wałęsa kijelentette, hogy a frakció nem alkot koalíciót az LEMP-vel. Július 3-án a *Gazeta Wyborcza*ban megjelent Adam Michnik *Tiétek az államelnök, miénk a miniszterelnök* című cikke, amely éles vitát váltott ki a Szolidaritásban. Noha a felvetést többen korainak tartották, rövid idő elteltével mégis ez a forгатókönyv valósult meg. Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy Wałęsa támogatta Michnik elképzelését. Érdemes szó szerint idézni a cikk lényegi mondanivalóját: „Mi módon győzheti le egy demokratikus mozgalom a sztálinista nomenklaturát forradalom és erőszak nélkül? Állítom, hogy csak a demokratikus ellenzék és a hatalmon lévő tábor reformszárnyának szövetsége révén. Lengyelország ilyen lehetőség előtt áll. Vegyük fontolóra: nem könnyű kilábalni az egyeduralgoló kommunista rendszerből. Ez eddig senkinek sem sikerült. Következésképpen egy példa nélküli dologba kell belevágnunk. [...] Egy új, minden fő politikai erő számára elfogadható megállapodásra van szükség. Egy újra, amely ugyanakkor a folyamatoságot is biztosítja. Ilyen megoldás lehet az a megegyezés, amelynek értelmében a Lengyel Egyesült Munkáspárt jelöltje lesz az államfő, a minisz-

terelnöki tárca és a kormányalakítási megbízás pedig a Szolidaritás jelöltjének jut. Egy ilyen államfő biztosítani fogja a hatalom, a nemzetközi szerződések és a katonai szövetségek folytonosságát. Egy ilyen kormány a lengyelek hatalmas többségének felhatalmazásával fog rendelkezni, és biztosítja a gazdasági és politikai rendszer következetes átalakítását. Csak egy ilyen hatalmi rendszer valósíthatja meg a gyakorlatban a »nagykoalíció« követelményét, csak ennek van esélye arra, hogy megfelelő segítséget kapjon az ország gazdasági újjáépítéséhez. És ez a rendszer hiteles lesz Lengyelország és a világ számára is.”

A cikk megjelenésekor egy párizsi konferencián feltették a kérdést. Vagyim Zaglagicinnak, Gorbacsov tanácsadójának, mi a véleménye Michnik írásáról, és miként viszonyul majd a Szovjetunió egy esetleges Szolidaritás-kormány megalakításához Lengyelországban. Röviden azt válaszolta, hogy mindez „lengyel barátaink belügye”. Ami azt jelentette, hogy ha jönnek is tankok, hogy a folyamatot visszafordítsák, azok csak lengyel harckocsik lehetnek. De ekkor már ezeket sem akarták küldeni.

Mindezek után július 19-én a Nemzetgyűlés (a Szejm és a Szenátus együttes ülése) Wojciech Jaruzelski tábornokot köztársasági elnökké választotta – egy szavazati többséggel. A Szolidaritás nem állított ellenjelöltet, és az Állampolgári Frakció jó néhány képviselője be sem ment az ülésterembe, vagy szándékosan érvénytelen szavazatot adott le, hogy megkönnyítse Jaruzelski megválasztását. Figyelemre méltó, hogy az új elnök minden pártból, még a sajátjából is kapott ellenszavazatot. Megválasztása után a tábornok lemondott az LEMP KB első titkári funkciójáról, helyére Mieczysław Rakowski került.

Jaruzelski államelnök – mint a „győztes” párt egyik vezetőjét – Kiszczak tábornokot kérte fel kormányalakításra (a választások után a Rakowski-kormány lemondott). Hamar kiderült, hogy Kiszczak nem képes erre. Ezzel egyidejűleg a Szolidaritás kulisszák mögötti megbeszéléseket kezdett az LEMP két csatlóspártjának vezetőjével, Roman Malinowskival (Egyesült Néppárt) és Jerzy Józwiakkal (Demokrata Párt). Mindkét párt – miután még aktívan közreműködött Jaruzelski elnökké választásában – gőzerővel igyekezett kitörni az LEMP gyámsága alól és átmenteni magát a jövőre. Augusztus 17-én Kiszczak hivatalosan kérte Jaruzelskit, mentse fel őt a kormányalakítási megbízatás alól. Ugyanezen a napon Wałęsa, Malinowski és Józwiak nyilatkozatot adtak ki, amely szerint „azon felelősségérzettől vezéreltetve, hogy Lengyelország kilábalhasson a gazdasági válságból, mindhárman kifejezik készségüket, hogy Lech Wałęsa, a Szolidaritás elnökének javaslata alapján létrejöjjön a nemzeti felelősség koalíciós kormánya”. (Malinowski szűk hónappal később távozni kényszerült pártja éléről, Józwiak sem sokáig maradhatott a posztján, pártja pedig 1991-ben követte őt – és Malinowskit – a süllyesztőbe. Az Egyesült Néppárt a történelmi Lengyel Néppárt nevet vette fel, azóta is parlamenti párt.)

Két nappal később Jaruzelski elfogadta Kiszczak lemondását, és a népszerű katolikus ellenzékit, Tadeusz Mazowieckit bízta meg kormányalakítással. Augusztus 24-én a Szejm Mazowieckit miniszterelnöknek választotta 378 igen szavazattal, 4 nem és 41 tartózkodás mellett. Ő lett az

első nem kommunista lengyel miniszterelnök a második világháború után, és kormánya létrejöttével az addigi kommunista rendszer megszűnt létezni hazájában. Igaz ez akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a Mazowiecki-kormánynak viszonylag szűk mozgásteret volt, különösen a külpolitikában, és a törvényhozó hatalom képviselői csupán részben szabad választások révén kerültek a Szejmbe (a teljesen szabad választásokat 1991 októberében tartották), és a köztársasági elnöki választásokra is csak 1990 őszén került sor.

Az új miniszterelnök expozéjában kijelentette, hogy a jogállamiság talaján álló kormányra van szükség, minden állampolgárnak biztosítani kell a nemzetközi szerződések, előírások és konvenciók alapján őt megillető jogokat. Meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy az állampolgárok érezzék a szabadságot, a biztonságot, és ezzel egyidejűleg részt is kell vállalniuk a demokrácia gyakorlásában. Elhangzott az is, amit utána gyakorta citáltak: „A múlt és a jelen közé választóvonalat húzunk. Csak azért fogunk felelni, amit mi csináltunk, hogy kivezessük Lengyelországot a megtörtség állapotából.” A kormányfő ellenfelei ugyanis az első mondat alapján azt vetették a szemére, hogy a régi hatalmi elitnek tiszta lapot adott, hogy elkerülhessék a felelősségre vonást.

III

1989. szeptember 12-én a Szejm 402 igen, egy tartózkodás és ellenszavazat nélkül elfogadta a Mazowiecki miniszterelnök által betervezett koalíciós kormánynévsort. A 24 tagú kabinet felét adta a Szolidaritás, négy-négy tárca jutott az Egyesült Néppártnak és az LEMP-nek, három a Demokrata Pártnak. A Rakowski-kormányból az újra is átkerült Czesław Kiszczak tábornok – miniszterelnök-helyettes és belügyminiszter –, illetve Florian Siwicki tábornok nemzetvédelmi miniszter. A külügyi tárcát, párton kívüli függetlenként Krzysztof Skubiszewski professzor vette át, aki addig a politikában annyi szerepet vállalt, hogy 1986-ban eleget téve Jaruzelski tábornok invitálásának, tagja lett a hatalom által felállított – egyébként szinte az egész ellenzék által elutasított – Konzultációs Tanácsnak. De a legfontosabb kinevezés nem ez volt, hanem egy addig szélesebb körben ismeretlen fiatal tudományos munkatársé a varsói Tervezési és Statisztikai Főiskoláról: Leszek Balcerowiczé, aki miniszterelnök-helyettesi és egyben pénzügyminiszeri tárcát kapott. Az ő nevéhez fűződik a gazdasági reform bevezetése és végrehajtása, amely alig néhány év alatt kiemelte Lengyelországot a csődből. Színes egyéniségnek bizonyult, és fontos szerepet játszott a Balcerowicz-féle sokkterápia kiváltotta társadalmi elégedetlenség lecsillapításában Jacek Kuroń, aki a munkaügyi és szociálpolitikai tárcát irányította. Nem volt szakember, de képes volt a kormányprogram ráeső részét megvalósítani, emellett tudott szólni az emberekhez. Ő lett az első politikus, aki miniszterségéhez ügyesen használta fel a televízió nyújtotta lehetőségeket. Hetente jelentkező műsorát, amelyet ellenfelei „tévés esti mesének” neveztek, igen sokan nézték, és a politikusok bizalmi rangsorát is vezette.

A kormányban a novíciusok határozott többséget alkottak, az eltérő múltú, különféle nézeteket vagy értékrendet valló miniszterekből Mazowieckinek sikerült egyfajta csapatot formálnia. Nem törték ki éles konfliktusok a miniszterelnök és Jaruzelski között. Ez utóbbi államfőként arra törekedett, hogy az átalakulás Lengyelországban vérontás nélkül menjen végbe, Mazowiecki pedig realista politikát folytatott, és tisztában volt a még mindig fennálló belső és külső veszélyekkel. Elegendő csak annyit megemlíteni, hogy 1989 augusztusában Nicolae Ceaușescu azzal az indítvánnyal állt elő, hogy a Varsói Szerződés hajtson végre katonai beavatkozást Lengyelországban. Szerencsére ehhez már nemigen talált partnereket.

A kormány hamarosan fontos külpolitikai sikert könyvelhetett el: Helmut Kohl nyugatnémet kancellár kezdeti ellenkezése dacára Lengyelország végül is bekapcsolódott a 2 + 4 állam (NSZK, NDK és a négy nagyhatalom: USA, Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország) konferenciájába az egyesülendő Németországról. Emellett gyorsan felvették az 1967-ben moszkvai utasításra megszakított diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. Az új Lengyelország leendő pozíciója azonban legfőképp attól függött, sikerül-e az átmenet a kommunista gazdaságból a kapitalistába, végre tudják-e hajtani a mély gazdasági reformot. 1989 decemberében terjesztette elő Balcerowicz pénzügyminiszter a Szejmben tizenegy pontból álló, a jogi megalapozással együtt mindössze négy hónap alatt előkészített csomagját (ez többek között a pénzügypolitikát, a vállalatok tevékenységét, az adókat, a deviza- és vámszabályokat és a bankszektort érintette). Ezt a Szejm – a hitelekre és monopóliumokra vonatkozó 11. pont elvetésével, amelyet kidolgozatlanak talált – megszavazta, és a bevezetés időpontját 1990. január 1-jére tűzte ki.

Balcerowicz legfontosabb feladatának a lassan hiperinflációba forduló pénzromlás megfékezését tartotta. A vállalatoknál progresszív adót vezetett be a bérek normatív mértéket meghaladó emelése után, szigorúan rögzítette a dollár árfolyamát, felemelte a kamatlábakat, és csökkentette a deficités népgazdasági ágakba áramló állami dotációt. Mindez igazi sokkterápiának bizonyult. Az árak januárban 40-50 százalékkal nőttek, az infláció decemberhez képest mintegy 80 százalékot tett ki. Már január végén állami ellenőrzés alá kellett vonni a liszt és a péksütemények árát, mert szédületes tempóban kezdett nőni. A társadalom felkészületlen volt egy ilyen drasztikus lépésre, nem csoda, hogy az elégedetlenség sztrájkokban és különféle tiltakozó megmozdulásokban öltött testet. A kedélyek lecsillapítása Kurońra, a Szolidaritásra és mindenekelőtt Wałęsára várt, aki mindenhol ott termett, ahol jelenléte szükségesnek mutatkozott. Ugyanakkor szította a feszültséget Alfred Miodowicz (1991-ben tűnt el a politikai színtérről), aki hirtelen a sérelmet szenvedett nép szóvivőjének szerepében kezdett tetszelegni. A reform nagy vesztesei elsősorban a keleti és az északi, amúgy is elmaradott régiók lakói és főként a mezőgazdasági termelők közül kerültek ki. Hirtelen több részre szakadt a társadalom: létrejött a munkanélküliek két és fél milliós tábora, másrészt pedig folyamatosan bővült a tehetősek és a még tehetősebbek rétege.

Balcerowicz vaskövetkezetességgel védte reformja alapelveit. Nem engedett a minden oldalról érkező nyomásnak, a támadásoknak. Az első eredmények már néhány hónap múltán megmutatkoztak. Előbb az infláció növekedését sikerült megfékezni (ez 1990-ben érte el csúcspontját 585 százalékkal), rövidesen pedig magát a pénzromlást is: ez utóbbi 1991-re két számjegyűvé, majd 1999-re egy számjegyűvé zsugorodott. A Mazowieckit követő kormányok többé-kevésbé Balcerowicz politikáját folytatták az ezredfordulóig, még ha ezt gyakran maguknak sem vallották be.

Ilyen radikális és fájdalmas lépést csak a Visztula mentén hajtottak végre, így az ebből fakadó gazdasági sikereket is csak Varsó tudta felmutatni. Amikor Balcerowicz ismertette programját, kijelentette, hogy „ennek nyomán a színlelt életet a sikeres élet váltja majd fel”. Ez annyiban feltétlenül igaz, hogy megszűnt a jegyrendszer, az idegörlő, nemritkán félnapos sorban állás a boltok előtt, az üres pultok, az arrogáns kiszolgálás, az eladók megvesztegetése, az üzletek a reformok nyomán szinte várászsütésre megteltek áruval.

Az állampárt sem sokáig maradt már fent. 1990 januárjában utolsó, XI. kongresszusán feloszlatta önmagát, és a több mint 1200 küldött túlnyomó része megalakította a Lengyel Köztársaság Szociáldemokráciáját, amelynek élére Aleksander Kwaśniewski (később köztársasági elnök, 1995–2005) és Leszek Miller (miniszterelnök 2001–2004 között) állt. Az új párt az LEMP reformáramlatának folytatójaként határozta meg magát, és már 1993-ban majd 2001-ben – maga köré tömörítve más baloldali csoportosulásokat és szakszervezeteket – választásokat is nyert.

A Szolidaritás-táborban hamar kitörték a személyi konfliktusok, ami a vezetők különféle nézeteit tekintve elkerülhetetlen volt. A legnyilvánvalóbb ellentét Wałęsa és Mazowiecki között alakult ki. Wałęsa Gdańskban maradt, de a legendás város már nem vonzotta mágnesként a külföldi politikusokat és újságírókat. A nem kommunista miniszterelnök legalább annyira érdekesnek bizonyult, mint a Szolidaritás vezére. Wałęsa rosszul viselte az érdeklődés hirtelen megcsappanását, ráadásul a miniszterelnök sem igen kereste őt politikai tanácsokért. Tisztában volt azzal, hogy ha ez így megy tovább, élő műemlékké válik. Ezért úgy döntött, harcba száll az államfői székért. Jaruzelski hajlandónak mutatkozott idő előtt távozni, különösen hogy kiegyensúlyozó szerepét lassan beteljesítettnek tartotta. Az 1990 őszen megtartott köztársasági elnöki választások második fordulójában Wałęsa győzedelmeskedett, s hamarosan kezdetét vette az egykori Szolidaritást szétverő „harc a csúcson” (Wałęsa megfogalmazásában: „mindenki mindenki ellen”). Ebben a harcban fő ellenségnek nem a volt kommunistákat vagy a volt csatlóspártból alakult Lengyel Néppártot jelölték meg, hanem a küzdelem a Szolidaritás-táboron belül zajlott. Wałęsa ugyanis mindenképpen szét akarta törni azt a politikai felállást, amely marginalizálta őt. Mindez felemésztette a szakszervezetet, amit a mögötte álló tömegek értetlenül néztek. A háborút nem fékeztek meg az 1991 őszen tartott első, valóban szabad választások sem. De ez már egy másik történet.